

YASHIL SOLIQQA TORTISHNING NAZARIY MOHIYATI VA UNING YASHIL IQTISODIYOTDAGI O'RNI

Eshmatov Azamat Ismatullayevich

Termiz davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

azamatismatulleevich@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda yashil soliqqa tortishning nazariy mohiyati, iqtisodiy mazmuni va yashil iqtisodiyot tizimidagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida ekologik soliqlarning shakllanish omillari, rivojlanish bosqichlari hamda ularning iqtisodiy va ekologik samaradorligi o'rganilgan. Shuningdek, yashil soliqlarning tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va barqaror iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Tezisda yashil iqtisodiyot konsepsiyasining asosiy tamoyillari hamda ushbu tizimda soliq mexanizmlarining tutgan o'rni ochib berilgan. Tadqiqot natijasida yashil soliqqa tortishni rivojlantirish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, yashil soliqqa tortish, ekologik soliqlar, barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlik, uglerod emissiyasi, soliq siyosati, tabiiy resurslar, ekologik boshqaruv, yashil investitsiyalar.

Kirish

So'nggi yillarda dunyo miqyosida ekologik muammolarning kuchayishi, iqlim o'zgarishlari, tabiiy resurslarning kamayishi va atrof-muhit ifloslanishining ortib borishi iqtisodiy rivojlanishning yangi modelini shakllantirish zaruratini yuzaga keltirdi. Shu sababli xalqaro hamjamiyat tomonidan yashil iqtisodiyot konsepsiyasi ilgari surilib, iqtisodiy o'sish va ekologik barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yashil iqtisodiyot iqtisodiy faoliyat natijasida tabiiy muhitga yetkaziladigan salbiy ta'sirlarni kamaytirish, resurslardan samarali foydalanish hamda ekologik xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan iqtisodiy model hisoblanadi. Ushbu modelda iqtisodiy instrumentlar muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday instrumentlardan biri yashil soliqqa tortish tizimi bo'lib, u korxonalar va aholini ekologik jihatdan mas'uliyatli faoliyat yuritishga rag'batlantiradi. Yashil soliqlar nafaqat byudjet daromadlarini shakllantirish vositasi, balki ekologik siyosatning samarali mexanizmi sifatida ham xizmat qiladi¹. Ularning asosiy vazifasi atrof-muhitga zarar

¹ Abdurahmonov Q.X. Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi va amaliyoti. \ Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. \ 384 b.

yetkazuvchi faoliyatlarni iqtisodiy jihatdan cheklash va ekologik xavfsiz texnologiyalarni rivojlantirishga ko'maklashishdan iborat. Shu bois yashil soliqqa tortishning nazariy mohiyatini o'rganish va uning yashil iqtisodiyotdagi o'rnini aniqlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Yashil soliqqa tortishning nazariy mohiyati. Yashil soliqqa tortish ekologik xarajatlarni iqtisodiy subyektlar zimmasiga yuklash tamoyiliga asoslangan iqtisodiy mexanizmdir. Uning nazariy asosi iqtisodiyot fanidagi tashqi ta'sirlar nazariyasiga borib taqaladi. Tashqi ta'sirlar deganda ishlab chiqaruvchi yoki iste'molchi faoliyati natijasida uchinchi shaxslarga yetkaziladigan zarar yoki foyda tushuniladi. Sanoat korxonalarining atmosferaga chiqarayotgan zararli gazlari, suv havzalarining ifloslanishi yoki ishlab chiqarish chiqindilari jamiyat uchun qo'shimcha xarajatlarni yuzaga keltiradi. Bunday xarajatlar ishlab chiqarish tannarxida aks etmaganligi sababli iqtisodiy nomutanosiblik paydo bo'ladi. Yashil soliqlar aynan ushbu nomutanosiblikni bartaraf etishga xizmat qiladi. Yashil soliqqa tortishning asosiy g'oyasi "ifloslantiruvchi to'laydi" tamoyiliga asoslanadi. Ushbu tamoyilga ko'ra, ekologik zarar yetkazuvchi subyekt ushbu zararining iqtisodiy oqibatlarini qoplash uchun qo'shimcha moliyaviy majburiyatlarni bajarishi lozim.

Yashil iqtisodiyot tizimida yashil soliqlarning o'rne. Yashil iqtisodiyotning asosiy maqsadi iqtisodiy o'sishni ekologik xavfsizlik bilan uyg'unlashtirishdan iborat. Mazkur maqsadga erishishda yashil soliqlar muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Birinchidan, yashil soliqlar korxonalarni energiya va resurslardan samarali foydalanishga undaydi. Soliq yukining ortishi ishlab chiqaruvchilarni energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etishga majbur qiladi. Ikkinchidan, yashil soliqlar ekologik innovatsiyalarni rag'batlantiradi². Korxonalar ekologik talablarni bajarish maqsadida zamonaviy uskunarlar va texnologiyalarni qo'llashga intiladi. Uchinchidan, ekologik soliqlardan tushgan mablag'lar ekologik dasturlarni moliyalashtirish, yashil infratuzilmani rivojlantirish va tabiatni muhofaza qilish loyihalarini qo'llab-quvvatlash uchun yo'naltirilishi mumkin.

Yashil soliqlarning iqtisodiy afzalliklari. Yashil soliqlar uzoq muddatli istiqbolida iqtisodiyot samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Korxonalar resurslardan oqilona foydalanishga o'tgani sayin ishlab chiqarish xarajatlari qisqaradi va mahsulotlarning raqobatbardoshligi ortadi. Shuningdek, ekologik soliqlar investitsion muhitni yaxshilashga ham yordam beradi. Xususan, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, energiya tejamkor texnologiyalar va ekologik innovatsiyalar sohasidagi loyihalar investorlar uchun yanada jozibador bo'lib boradi³. Mazkur mexanizmning yana bir afzalligi davlatning ekologik

² Vahobov A.V., Xajibakiyev Sh.X. Milliy iqtisodiyot. \ Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. \ 420 b.

³ Jo'rayev T.T. Ekologik iqtisodiyot asoslari. \ Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. \ 248 b.

xarajatlarini kamaytirishidir. Atrof-muhitning kamroq ifloslanishi sog'liqni saqlash va ekologik tiklash bilan bog'liq xarajatlarning qisqarishiga olib keladi.

O'zbekistonda yashil soliqqa tortishni rivojlantirish istiqbollari. O'zbekiston yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha qator strategik hujjatlarni qabul qilgan. Biroq ekologik soliqlar tizimi hali rivojlanish bosqichida bo'lib, uning samaradorligini oshirish uchun qo'shimcha choralar talab etiladi⁴. Kelgusida uglerod emissiyalariga asoslangan soliqlarni bosqichma-bosqich joriy etish, ekologik innovatsiyalar uchun soliq imtiyozlarini kengaytirish hamda chiqindilarni qayta ishlash bilan shug'ullanuvchi korxonalarni qo'llab-quvvatlash maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, ekologik monitoring tizimini takomillashtirish va yashil soliqlardan tushgan mablag'lardan maqsadli foydalanish mexanizmlarini kuchaytirish yashil iqtisodiyotning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

**Yashil soliqqa tortishning nazariy mohiyati va uning yashil iqtisodiyotdagi o'rni
bo'yicha asosiy ko'rsatkichlar⁵**

№	Yashil soliqqa tortish elementi	Nazariy mazmuni	Yashil iqtisodiyotdagi vazifasi	Amalga oshirish mexanizmi	Kutilayotgan natija
1	Uglerod solig'i	Atmosferaga chiqarilgan issiqxona gazlari uchun undiriladigan soliq	Iqlim o'zgarishining oldini olish	Emissiya hajmiga qarab soliq stavkasini belgilash	Zararli gazlar hajmi kamayadi
2	Energiya solig'i	Energiya resurslari iste'moliga solinadigan soliq	Energiya tejamkorligini oshirish	Elektr energiyasi va yoqilg'i sarfiga differensial yondashuv	Energiya samaradorligi oshadi

⁴ Xolmo'minov Sh.R. Barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot. \ Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2023. \ 276 b.

⁵ Rasulov A.A. Tabiiy resurslardan samarali foydalanish iqtisodiyoti. \ Toshkent: Tafakkur, 2021. \ 232 b.

3	Ekologik yig'img'lar	Tabiiy muhitga zarar yetkazuvchi faoliyat uchun to'lov	Ekologik xarajatlarni qoplash	Ifloslantirish darajasiga qarab yig'im undirish	Ekologik mas'uliyat kuchayadi
4	Chiqindilar solig'i	Chiqindilarni joylashtirish va utilitatsiya qilish bilan bog'liq soliq	Chiqindilar hajmini kamaytirish	Qayta ishlanmaydigan chiqindilar uchun yuqori stavkalar	Qayta ishlash darajasi ortadi
5	Suv resurslari solig'i	Suvdan foydalanish hajmiga bog'liq soliq	Suv resurslarini tejash	Suv iste'moli me'yorlariga asoslangan stavkalar	Suv sarfi qisqaradi
6	Transport ekologik solig'i	Transport vositalarining ekologik ta'siriga asoslangan soliq	Atmosfera ifloslanishini kamaytirish	Dvigatel turi va emissiyaga qarab stavka belgilash	Ekologik toza transport ulushi ortadi
7	Yashil investitsiyalar uchun imtiyozlar	Ekologik loyihalarni rag'batlantirish vositasi	Innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish	Soliq chegirmalari va preferensiyalar berish	Investitsion faollik oshadi
8	Qayta tiklanuvchi energiya preferensiyalari	Muqobil energiya manbalarini qo'llab-quvvatlash	Energetik xavfsizlikni mustahkamlash	Quyosh va shamol energetikasiga imtiyozlar berish	Yashil energiya ulushi ortadi
9	Resurs tejamkorlik rag'batlari	Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni	Barqaror rivojlanishni ta'minlash	Soliq preferensiyalari	Resurslardan samarali foydalanish kuchayadi

		qo'llab- quvvatlash		va kompensatsiyalar ⁶	
10	Ekologik monitoring bilan bog'liq solliqlar	Atrof-muhitga ta'sirni nazorat qilish instrumenti	Ekologik boshqaruv samaradorligini oshirish	Monitoring natijalariga asoslangan solliq mexanizmi	Ekologik nazorat kuchayadi

Jadval ma'lumotlari yashil soliqqa tortish tizimining ko'p qirrali iqtisodiy va ekologik funksiyalarni bajarishini ko'rsatadi. Tahlildan ma'lum bo'lishicha, yashil soliqlar faqatgina fiskal vosita bo'lib qolmay, balki ekologik siyosatning muhim iqtisodiy instrumenti sifatida ham namoyon bo'ladi. Ayniqsa, uglerod soliqlari, energiya soliqlari va transport ekologik soliqlari atmosfera ifloslanishini kamaytirishga xizmat qilsa, chiqindilar va suv resurslariga oid soliqlar tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni rag'batlantiradi. Shuningdek, jadvalda aks ettirilgan yashil investitsiyalar uchun solliq imtiyozlari hamda qayta tiklanuvchi energiya preferensiyalari innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlash orqali yashil iqtisodiyotning institutsional asoslarini mustahkamlaydi. Natijada ekologik xavfsizlik, iqtisodiy samaradorlik va barqaror rivojlanish o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ta'minlanadi. Shu bois yashil soliqqa tortish tizimi zamonaviy ekologik-iqtisodiy siyosatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa

Tadqiqot natijalari yashil soliqqa tortish zamonaviy iqtisodiy siyosatning muhim tarkibiy qismi ekanligini ko'rsatdi. Ushbu mexanizm ekologik zararlarni kamaytirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Yashil soliqlarning nazariy mohiyati tashqi ekologik xarajatlarni ichkilashtirish va "ifloslantiruvchi to'laydi" tamoyiliga asoslangan bo'lib, ular iqtisodiy va ekologik manfaatlar uyg'unligini ta'minlaydi. Yashil iqtisodiyot tizimida ekologik soliqlar innovatsiyalarni rag'batlantiruvchi, energiya samaradorligini oshiruvchi va barqaror rivojlanishni ta'minlovchi muhim instrument sifatida namoyon bo'ladi. O'zbekiston sharoitida yashil soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonlarini jadallashtirish, ekologik muammolarni kamaytirish va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

⁶ Sattorov U.S. Solliq siyosatini takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlari. \ Toshkent: Moliya, 2022. \ 258 b.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurahmonov Q.X. Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi va amaliyoti. \ Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. \ 384 b.
2. Vahobov A.V., Xajibakiyev Sh.X. Milliy iqtisodiyot. \ Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. \ 420 b.
3. Jo'rayev T.T. Ekologik iqtisodiyot asoslari. \ Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. \ 248 b.
4. Xolmo'minov Sh.R. Barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot. \ Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2023. \ 276 b.
5. Rasulov A.A. Tabiiy resurslardan samarali foydalanish iqtisodiyoti. \ Toshkent: Tafakkur, 2021. \ 232 b.
6. Sattorov U.S. Soliq siyosatini takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlari. \ Toshkent: Moliya, 2022. \ 258 b.